

IV. 1850-1900: KØBMAND, BAGER, TØMRER, SMED, SKOLE OG MISSIONSHUS

Med enevældens afskaffelse kom demokratiet til Danmark i 1848 - året efter vedtoges den første grundlov.

Det nye demokratiske system byggede på liberalismens principper. Til disse hørte også næringsfrihed - enhver skulle have ret til at drive det erhverv, man havde lyst til. Næringsfriheden blev indført allerede i grundloven som en løfteparagraf, og den endelige lovgivning fulgte i 1857.

Loven om næringsfrihed betød, at købstæderne mistede deres gamle monopol på handel og håndværk. Herefter kunne enhver slå sig ned som købmand, bager, skomager eller hvad som helst andet, i selv den mindste landsby.

Næringsfriheden kom til at betyde, at mange tidligere landsbyer udviklede sig til lokale centre for handel og håndværk - også helt nye byer opstod i tomrummet mellem de større købstæder. Eksempler på sådanne større nye byer er Hornslet, Rønde, Ryomgaard, Kolind, Trustrup og mange flere.

Men i de små landsbyer blev der nu også plads til lokale handlende og håndværkere, der først og fremmest forsynede landsbyens egen befolkning med varer. F.eks. i Kejlstrup: her blev der efter næringsfrihedens indførelse plads til både købmand og bager - og flere andre håndværkere.

Samtidig oplevede man en voldsom befolkningstilvækst på landet. Årsagerne er mange: bedre ernæring, hygiejne, lægehjælp. Mange af de nye indbyggere måtte som unge eller voksne søge væk fra landsbyen - de fleste søgte ind til byerne, hvor der var gode erhvervsmuligheder i den opvoksende industri. Andre udvandrede til USA og Canada.

Men befolkningstilvæksten betød, at der blev mange børn på landet, og da forståelsen for betydningen af uddannelse også var stigende med demokratiets indførelsen, så byggedes der skoler i hobetal i landområderne. I 1800-tallets anden halvdel kom der skoler i Følle, Rønde, Rostved, Bjødstrup, Feldballe - og naturligvis også i Kejlstrup.

Vi skal i det følgende se, hvilke konsekvenser de nye muligheder fik i Kejlstrup.

Købmandsgården, Kærtøften 9 (matr. 7 b)

Hovedbygningen til købmandsgården i Kejlstrup, det nuværende Kærtøften 9, stammer tilbage fra ca. 1890.

Vi ved imidlertid, at der har været drevet købmandshandel i Kejlstrup også før 1890. Dorthea Vester fortæller i sine erindringer, at hun og Chr. Vester efter deres giftermål drev købmandsforretning i Feldballe i et par år, så det har været fra ca. 1883 til 1885. Derefter flyttede de til Kejlstrup for at overtage Vesters forældres købmandsbutik (han havde altså ikke det der med handel fra fremmede!), fordi Vesters mor var blevet alene, og hans brødre med familie var udvandret til Amerika.

Hvor butikken har ligget kan ikke ses af erindringerne. Men Dorthea Vester kan fortælle, at det ikke gik så godt med butikken, for "det passede ikke far (d.v.s. Chr. Vester) at stå i butik" - han ville hellere ud og handle med kreaturer, og så måtte Dorthea passe butikken sammen med huset og barnet, der kun har været et år gammel - snart kom endda endnu et barn til. Hun fortæller:

"Jeg havde en lille pige til hjælp, men det var nu ikke så let at klare os i denne by. Der var megen selskabelighed - de fleste af mændene var delvis fordrukne. Vi var jo unge, 24 år gamle, og skulle være med i alt, og mange kom i vort hjem. Så da vi havde været der i tre år måtte vi sælge forretningen til Marinus Sørensen, og så gjaldt det om at finde et nyt hjem - bort fra byen skulle vi. Far (d.v.s. Vester) købte så en fallit ejendom i Krakjær, en egn det modsatte af Kejlstrup..." (det kan så tilføjes, at familien først levede i den yderste fattigdom i Krakjær, men efter et par år kom op igen, så de i 1891 kunne flytte tilbage til Kejlstrup, hvor de en tid boede til leje i Justegården).

Købmandsgården er det gamle stuehus til Justegården¹. Derfor husker Dorthea Vester sandsynligvis forkert. Sagen må være, at Vesters har forpagtet butikken af Marinus Sørensen, og da de forlod butikken, er den gået tilbage til Marinus Sørensen på Justegården.

Marinus Sørensen har derefter forpagtet købmandsgården ud til Kirstine Mikkelsen, der kom fra Århus sammen med sine to børn. Hun havde haft en høkerbutik i Århus, så hun var vant til at drive butik. Hun var søster til smed Jens Peter Sørensens kone Anne Mette, og hun må have giftet sig til navnet Larsen i Århus, idet begge børnene Amalie og Mikael hed Larsen til efternavn.

Kirstine Mikkelsen giftede sig med Marinus Sørensens karl Søren Rasmussen. De drev herefter købmandsbutikken sammen. Søren Rasmussen købte også Vandgården af Marinus Sørensen. Kirstine og Søren Rasmussen fik selv to sønner, hvoraf den ene, Rasmus, overtog købmandsgården, den anden, Albert, overtog Vandgården.

Marinus Sørensen har måske solgt købmandsgården videre til den gamle købmand Rasmussen, da han selv flyttede ind i Justegården i 1892.

Købmandsgården til venstre i billedet, ca. 1910. Egnsarkivet

Søren Rasmussen var en driftig mand. I 1920 var han også med til at etablere det cementstøberi lige over for købmandsbutikken, som Niels Peter Nielsen og efter ham hans søn Johs. Nielsen drev i mange år.

Sønnen Rasmus Rasmussen, gift med Meta, overtog butikken omkring 1930, da forældrene var blevet for gamle. Den gamle købmand Rasmussen døde i 1933.

Inger Knudsen fortæller, at hendes mor Meta Rasmussen hjalp til i butikken så længe, hun kan huske. Det samme gjorde de fem børn, der kom til efterhånden. I 1940'erne kørtes der landtur med hest, ellers foregik det med bil. Købmandsbutikken rådede i nogle år over den eneste telefon i Kejlstrup, og Inger fortæller, at Anders Foged fra Fogedgården, der handlede med heste, hver dag i middagspausen kom over for at telefonere til sine handelsforbindelser. Hun kan endnu høre ham for sig, når han anbefalede sine heste: "Den er såmænd så reel som nogen!" Hun fortæller videre:

"Mine forældre holdt op med butikken i 1965. Far var blevet syg, og mor holdt ud alene i butikken et års tid. Det var ikke realistisk at få en yngre købmand hertil, ingen ville kunne leve af det mere. Det gjorde selvfølgelig forfærdelig ondt at måtte dreje nøglen om, men der var ikke andet for¹¹".

Pakhuset til den gamle købmandsgård lå i sin tid langs Kærtoften, nord for butikken. Det er revet ned nu. Indgangen til butikken skete i gavlen fra den store dobbelttrappe ud mod Kærtoften, der er der endnu. Der var kontor og beboelse bagude, længst væk fra vejen.

De ældre i Kejlstrup kan endnu fortælle om det liv, der udfoldede sig omkring købmandsbutikken tilbage i 30'erne og 40'erne:

Butikken var afgjort centrum i byen. Her samledes de unge fra byen og oplandet lørdag aften, og det helt store nummer var flødeboller. Ind imellem var der store konkurrencer om, hvem der kunne spise flest flødeboller.

Om sommeren var der måske en tendens til også at samles oppe ved bageren længere oppe ad Kærtoften, fordi bageren havde de eftertragtede Bjødstrup is. Men ellers var det nede ved købmanden, det foregik.

Købmandsgården fotograferet fra syd, ca. 1950.

Købmandsbutikken stod i sin tid i røde mursten og bindingsværk. Senere blev den malet helt rød - i dag er den gul, og bindingsværket er kommet frem igen.

Huset blev solgt til Lise Lindhardt og Søren Iversenⁱⁱⁱ. I dag ejes det af C. Borum og T. Jelsbech^{iv}.

Den gamle købmandsgård er i dag en af de mest maleriske bygninger i Kejlstrup og med bindingsværket og den gamle købmandstrappe er den stadig i stand til at fortælle historie - hvis man forstår at lytte.

Købmandsgården ca. 1960. I baggrunden Fogedgården. Egnsarkivet.

Bageren, Kærtoften 3 (matr. 7 d og 7 f)

Den nuværende bygning er fra ca. 1875. Grunden er, som matrikelnumrene afslører, ligesom købmandsgården udstykket fra gård nr. 7 (nuværende Justegård).

Bager Mikkelsen, 1909.
Egnsarkivet.

Der lå intet hus på stedet i 1791 - det viser udskiftningskortet. Derfor er der god grund til at tro, at udstykningen af grunden er sket i 1875, samtidig med at huset er opført. Huset er næppe opført som bageri - oftest udviklede datidens bagerier sig ved, at private folk begyndte så småt at bage for folk, så et egentligt bageri udviklede sig gradvist^v. Men der var bageri i huset så langt tilbage, som de ældre i Kejlstrup kan huske.

Grethe og Johs. Nielsen mener, at huset oprindelig var opført som aftægtsbolig til Justegården, nok i forbindelse med, at P. Jensen Just solgte Justegården. Nogle i byen har nemlig fortalt, at der boede en "fru Just" i huset i nogle år.

De kan også fortælle, at huset var meget småt, da Severin Mikkelsen og hans kone overtog det. Da de begyndte at drive bageri skete det med en udendørs bageovn og selve bagearbejdet foregik i køkkenet. De fortæller:

"Den gamle bager var Severin Mikkelsen. Man gik direkte fra vejen ind i bagerbutikken, så var der bageri i udhuset bagude, der går på tværs af den øvrige bygning. Da Severin og hans kone Mette Katrine gik på pension kom de over i nabohuset Kærtøften 5 at bo. Her boede senere deres datter Karoline til sin død ca. 1960.

Karoline Mikkelsen. Egnsarkivet.

Efter Severin blev bageriet overtaget af sønnen Rasmus Mikkelsen, der var gift med købmand Rasmus Rasmussens søster. Han havde haft bageri ude på Helgenæs. Han kørte også landtur og solgte nogle rigtig gode otte-punds brød.

Han hentede grønne granpinde ude omkring om aftenen, og så lagde han dem i ovnen til tørring natten over. Når han så kom over i bageriet om morgenen, var kvistene knastørre og gode at fyre op i bageovnen med.

Rasmus Mikkelsen bagte selv wienerbrød, og han klarede også at lave kransekage til fester. Oprindeligt lavede han også selv is, men det blev dog hurtigt til, at han aftog is fra Bjødstrup Mejeri, der lavede nogle fabelagtigt gode is. Så kom Sigvald tre gange om ugen med bilen fra Bjødstrup med det glimrende kølesystem, der bestod af råis blandet op med salt.

I den sidste tid holdt Rasmus op med bageriet og havde i stedet brødsalg fra bageriet i Vrinnere. Han holdt helt omkring 1960, men blev boende i huset. En datter, Ingrid, kom og hjalp lidt til og overtog senere huset efter forældrene. Hun solgte senere til Jan Janstrøm, der bor i huset nu. Han er maskinmester på Molsfærgerne."

Nabohuset til bageren, Kærtoften 5 (matr. 7 h)

Nabohuset til bageren, ned mod købmanden, er opført så sent som ca. 1942.

Men før dette hus lå der et langt bindingsværkshus, der sandsynligvis har været opført engang sidst i 1800-tallet, samtidig med de andre huse i gaderækken. Huset lå med gavlen helt op til vejen. Grunden til huset er - lige som de andre huses i rækken - udstykket fra gård nr. 7 (Justegården).

Det har været nævnt, at huset fungerede som aftægtshus for det gamle bagerpar Severin Mikkelsen og hans kone i en periode. Jeg formoder, at de ejede huset. Der var to lejligheder i det, og i den anden lejlighed, længst væk fra vejen, var der lejere. Det var i 30'erne Jens og Ellen, der havde måttet opgive gård nr. 10. Jens Jensen blev kaldt "Jens Jacob", men det hed han egentlig ikke - det var faderen, der hed Jacob, og det navn havde så hængt ved.

Det var i Jens og Ellens lejlighed, der opstod brand i 1941. Det var noget med en petroleumslampe Ellen var gået op på loftet med den, og så fik den fat i noget spindelvæv og det var nok til, at der var ild med det samme. Og da huset naturligvis var stråtekt, var det hele futtet af på ingen tid. Det har været ca. 1941. Else Sørensen fortæller:

"Jeg var en stor pige dengang, og jeg kan huske, at vores pige i Justegården kom råbende ind: "Det brænder! Det brænder!" Jeg troede først, det var i vores hus, men så fik jeg mørklægningsgardinerne til side og kunne se ilden omme fra Jens og Ellens hus. Jeg glemmer aldrig synet af ilden, der løb langs tagryggen - i løbet af meget kort tid var det hele et stort flammehav. Jens og Ellen kom ud derfra i undertøj og nåede ikke at redde noget som helst. Det var frygteligt, for det var jo under krigen, og det var ikke til at få nyt af nogen ting.

Jens og Ellen kom om til os i Justegården og bo i et halvt års tid. Så købte de huset ud ad Egens-vejen (Kolkærvej). Deres yngste søn Karl bor der nu.

Ellen var i øvrigt kendt som en meget dygtig kogekone^{vi}. Vi kaldte hende altid "Ellen kogekone". Hun arbejdede på Møllerup hos fru Carl, og jeg tror, at det første gilde, hun lavede mad til var min konfirmation i 1942. Derefter kom hun alle vegne. Hun kom også på Kalø, og hun var altid med, når der var studenterafslutning på gymnasiet.

De havde oprindelig haft en gård (Peter Knudsens, over for Sloths gård), men det gik ikke. Men Jens havde stadigvæk et par heste, som han kørte mælketur med. Hver morgen gik han ud til hestene i engene i Sengeløkke og fodrede dem, før mælketuren begyndte".

"I min barndom kørte Jens mælk for Grønfeld Mejeri, Niels Laurids Nielsen (fra Skaarup, fra ejendommen efter de tre gårde) for Skaarup Mejeri og Marius Pedersen

(fra den første af de tre statsejendomme) for det private Bjødstrup Mejeri", husker Ole Laursen^{vii}.

Johs. Nielsen husker, at Jens og Ellens søn Karl havde for vane at lægge sig ud til hunden i hundehuset, når far og mor var gået på arbejde tidligt om morgenen. Der var jo varmt og trygt. Her lå han så, til han skulle i skole...

Efter branden blev det nye hus bygget til Severin og hans kone. Efter dem boede datteren Karoline der nogle år. Hun var ugift og havde været husjomfru på Møllerup. Efter hende blev huset købt af Karin og Verner Kruse, derefter Hanne og Henning Kiel, der solgte til de nuværende ejere Elizabeth og Klaus Højlund Andersen. De har netop (1996) bygget til mod øst.

Det er i øvrigt Elizabeths bror Jan, der har købt bageriet ved siden af.

Tømrerhuset, Kærtoften 1 (matr. 7 e)

Huset er opført omkring århundredskiftet. Da der ikke er noget hus på stedet på udskiftningskortet, og da grunden lige som de andre huses langs Kærtoftens østside er udstykket fra gård nr. 7 (Justegården), må vi regne med, at det er det første hus på stedet.

Omkring århundredskiftet har huset været ejet af Peter Sørensen, kaldet Peter Snedkeren. Så der har været drevet tømrervirksomhed fra huset fra begyndelsen.

Den gamle tømrer Anders Andersen købte hus og tømrervirksomhed af Peter Snedkeren i 1933. Han havde sin svoger boende ovenpå, og her indrettede han barbersalon i kvisten, der ses endnu. Da Kirstine Mogensen og tækkemanden også var habile med en saks var der virkelig konkurrence i frisørfaget i byen i 30'erne og 40'erne

I 1948 købte tømrer Leo Thomsen hus og virksomhed. Han byggede nyt værksted overfor, på Østervej 2, i 1963. Her havde hidtil ligget et tolænget bindingsværkshus, som Leo Thomsen lod rage ned. Bindingsværkshuset var en af de oprindelige jordløse huse i Kejlstrup, tilbage fra udskiftningen, hvor det fik matrikel nr. 20.

Leo Thomsen stammede fra Vestjylland. Han var aktiv inden for tømrer- og murerfaget på Djursland, og formand for foreningen i Randers Amt i over 25 år. Han var også med i mesterforeningens hovedbestyrelse i København i mange år, lige som han var aktiv i Socialdemokratiet¹

En af Leo Thomsens svende hed Anders Andersen, rent tilfældigt det samme navn som den gamle tømrer på stedet. Den unge Anders Andersen overtog tømrervirksomheden med værkstedet efter Leo Thomsen i 1980, mens Leo blev boende i huset på Kærtoften. Da han mistede sin hustru Julie Marie i 1993, flyttede han året efter til en andelsbolig i Rønde og solgte huset i Kejlstrup til Ellen og Ole Laursen, der indtil da

¹ Nekrolog i Århus Stiftstidende 27. dec. 2001

havde haft Hvidkiergaard.

Skolen, Kærtoften 2 (matr. 8 c)

Det stigende befolkningstal i 1800-tallets anden halvdel gjorde det nødvendigt at bygge nye skoler i landområderne. Mange steder her på egnen blev der bygget skoler i 1860'erne og 1870'erne. Kejlstrup skole er fra en lidt senere tid, nemlig fra 1890.

Skolen er bygget på en trekant mellem den nye Kejlstrupvej og Lottebakken. Trekanten var opstået, da Kejlstrupvejen var blevet rettet ud - før gik vejen til og fra Kejlstrup over Lottebakken. Grunden tilhørte lige som den øvrige jord nord for Lottebakken gård nr. 8, Clemensgården.

I sine velmagtsdage havde Kejlstrup skole ikke mindre end 60 elever^{viii}. Til gengæld skal elevtallet i skolens sidste år have været helt nede på seks^{ix}.

Da skolen blev grundlagt i 1890 var Feldballe og Nødager sogne slået sammen i én kommune. Skolens grundlæggelse er altså besluttet af det daværende Feldballe-Nødager sogneråd. De to sogne blev til to kommuner i 1909, fordi Feldballe følte sig rigere end Nødager på grund af skatteindtægterne fra Møllerup - man ville ikke være med til at give økonomisk tilskud til det fattigere Nødager.

Indtil byggeriet af Kejlstrup skole skulle børnene i Kejlstrup gå den lange vej til skolen i Feldballe. Nogle mener, at Elisabeth Rosenkrantz også oprettede en skole i Kejlstrup (på Lottebakken, Østervej 4) lige som i Feldballe, men det har ikke kunnet bekræftes. Derimod er det en kendsgerning, at mange af de velhavende gårdmandsfamilier i Kejlstrup gik sammen om at ansætte en privatlærer. På denne måde har der været privatskole i Justegården en overgang. Marinus Sørensens søn Niels Sørensen giftede sig med en pige, der oprindeligt kom til gården som lærerinde - de udvandrede senere sammen til Amerika.

Som lærer i Kejlstrup blev pr. 1. nov. 1889 ansat den 42-årige vendelbo Karl Kristian Hedegaard, der var uddannet fra Gedved Seminarium og kom fra en stilling ved Strib Privatskole. Han var lærer i Kejlstrup til 1913. Skoleprotokollen fra hans tid vidner om de mange vanskeligheder med at få bønderne til at sende børnene i skole - undskyldningerne er mange, men de fleste drejer sig om, at børnene skulle hjælpe til derhjemme: køre hø ind, tørveskær, slagtning, i roerne o.s.v.^x På skolebilledet fra år 1900 ses, at der da var godt 30 børn i skolen.

Efter Hedegaard blev J. Schmidt ansat som lærer, og han holdt helt til 1951, altså kun fire år før skolen lukkede. Så Hedegaard og Schmidt dækker stort set hele Kejlstrup skoles historie.

Inger Jensen gik i skole hos Schmidt 1933-40. Hun fortæller^{xi}, at Schmidt var "skrap", og at hans kone overtog undervisningen, når han var væk. Gymnastik blev dyrket ude i

skolegården, naturligvis i det normale tøj, så pigernes kjoler kunne godt blive lidt snavsede af det.

Skolebillederne fra 1930'erne og 1940'erne fortæller om et elevtal på mellem 30 og 50 i denne periode^{xii}.

Kejlstrup skole var i hele forløbet to-klaset. De tre første årgange gik i den lille klasse, de fire ældste årgange i den store klasse. Eleverne gik i skole hver anden dag, som det var normalen i landsbyskolerne dengang^{xiii}. Det hører vel også med til billedet, at derudover gik så godt som alle børn i søndagsskole dengang.

Efter Schmidt var der en kort tid en vikar Drassov på skolen, før lærer Skaarup overtog undervisningen de sidste år, før skolen blev nedlagt og eleverne overflyttet til den nye centralskole i Feldballe, der blev indviet i 1955. Da var der 15 elever tilbage i Kejlstrup^{xiv} - den nye centralskole begyndte med et elevtal på 120 ialt.

Lærer Skaarup flyttede til Femmøller, og den gamle skole i Kejlstrup blev lærerbolig for en af de nyansatte lærere ved skolen i Feldballe, vist nok Helen og Orla Sørensen, hvorefter flere vikarer boede i den gamle skole. Senere Ketty og lærer Kaj Ove, der købte skolen af kommunen. Det var lidt kompliceret, fordi der hørte jord til skolen forskellige steder i byen ("skolelodder").

Efter Ketty og Kaj Ove overtog Lisbeth og Hans Henrik skolebygningen, og efter dem er det Elsebeth og Henrik Jørgensen. 2009 Kirsten og Kristian Søholm. Ifølge vejviseren 2011: K. Steen og N. Søborg.

Den gamle skolestue står nogenlunde som i skolens velmagtsdage, med tavle og enkelte skoleborde intakte^{xv}.

Kærtoften 2, fra salgsannonce i Adresseavisen 7. marts 2017.

Note 7. marts 2017: Kærtoften 2 er til salg for 2.350.000 kr. Grunden er på 1300 m², huset på 294 m², og det noteres som opført 1890.

Efter at have set på de fire nye huse, der kom til på Kærtoften i sidste halvdel af 1800-tallet skal vi nu over i den anden side af byen, hvor der kom to nye huse til i samme periode, nemlig tækkemandens hus ("Englunden") og en ny smedje.

Englunden, tidligere Balehuset, tækkemandens hus, Stenbjergvej 6 (matr. 16 b)

Huset er opført omkring 1875. Grunden må være udstykket fra matrikel nr. 16, hvis jord lå i en øst-vest stribe fra vejen mod Grønfeld og vestpå. Udskeftningskortet tyder på, at huset til matr. 16 har ligget på en jordlod ved Englunden, dobbelt så stor som den nuværende. Denne lod er så på et tidspunkt blevet delt i to: a og b. Det oprindelige hus på matr. 16 a kender jeg ikke skæbnen på, men et moderne kort har stadigvæk en antydning af, at det har ligget der (kort nedkørsel fra Stenbjergvej og et lille udhus).

De ældre i Kejlstrup husker endnu tækkemanden i huset, der også var en god frisør. Konen var træt af alle de folk, der kom og skulle klippes, endnu før manden var kommet hjem fra tækkearbejdet. Derfor fik de lov at vente ude i gården, og hvis vejret ellers var til det, foregik klipningen også i gården.

I dårligt vejr fik de lov at sidde i køkkenet. Der kunne godt sidde 6-7 mænd og vente på klipningen, når tækkemanden kom hjem - det kostede 50 øre for en klipning.

Tækkemanden fik hård konkurrence som frisør, da en uddannet frisør flyttede ind hos tømreren på Kærtoften og indrettede rigtig frisørsalon i kvisten på loftet. Han blev sur på de gamle kunder, der søgte den nye frisør, og da en af kunderne ikke var tilfreds med den nye frisør og vendte tilbage til tækkemanden, nægtede han at klippe ham - indtil manden desperat tilbød to kroner for klipningen i stedet for de normale 50 øre, så blev den stakkels mand dog taget til nåde igen^{xvi}.

Denne historie har jeg fra Karl Nielsen på Kjellerupgaard.

Musse Moesmand husker, at tækkemandens far gik rundt og tømte WC-spande. Han boede i et lille hus i nedrebyen. Hun husker også, at tækkemanden også passede missionshuset, og at nogle derfor havde fundet på at kalde ham "synagogeforstander".

"Enghuset" forrest i billedet til venstre. Ca. 1910. Egnsarkivet.

Det gamle tækkemandshus bebos i dag af I. Jensen^{xvii}. På et tidspunkt blev der lavet branddam i tækkemandens køkkenhave, men den er nu en lukket beholder på skolens gamle legeplads^{xviii}.

Smedjen, Stenbjergvej 9 (matr. 12 d)

De gamle bysmedjer lå altid på byjord, altså jord, der ejedes af bymændene i fællesskab. Vi har imidlertid ikke kendskab til nogen bysmedje i Kejlstrup, før smedjen på Stenbjergvej kommer til.

Bygningerne til smedjen er fra 1890, på et stykke jord, der var udstykket fra gård nr. 12, således om det nuværende matrikel-nummer også bevidner det. Det ser ud til, at det er Møllerup, der har stået bag transaktionen og har købt grunden og opført smedjen - i hvert fald mener flere at kunne huske, at bymændene i fællesskab købte smedjen af Møllerup i 1925. Til det formål blev der optaget et lån, og den smed, som bymændene derefter ansatte, betalte i husleje præcis det beløb, der skulle bruges til at betale af på gælden, nemlig 35 kr. hvert halve år^{xix}.

Karl Nielsen har kendskab til en kontrakt indgået mellem bymændene (dvs. de 12 gårdmænd) og bysmeden Hjorth i 1902. Men der kan udmærket have været en bysmed før da. En anden mulighed er naturligvis, at huset på Stenbjergvej er opført til andre formål, hvorefter det er blevet til bysmedje i 1902.

Bysmedjen var et stort foretagende i 1920'erne. Smed Jens Poulsen havde 2-3 svende ansat i begyndelsen af 1920'erne.

Karl Nielsen fortæller, at den oprindelige aftale mellem bymændene og smeden gik på, at bygningerne skulle holdes vedlige af bymændene. Derfor blev der samlet ind mellem bymændene, hver gang der skulle foretages reparationer.

Det blev bymændene åbenbart trætte af - eller også har de syntes, at smeden tjente nok til selv at kunne holde bygningerne vedlige. I hvert fald forlangte de i 1919, at vedligeholdet fremover skulle foretages af smeden selv.

Smeden på det tidspunkt, Poulsen, havde imidlertid et vist temperament. Så han var rasende, men måtte jo finde sig i det. Karl Nielsen fortæller, at nogle af gårdejerne ligefrem var bange for at komme ned til smeden, for han kunne godt finde på at jage dem på porten, hvis han blev gal nok.

Det er åbenbart denne uoverensstemmelse mellem bymændene og smeden, der ligger til grund for, at Møllerup i 1925 sælger bygningerne, og at smed Poulsen flytter længere op i byen, hvor han køber huset Kejlstrupvej 24 og bygger smedje på hjørnet af Kejlstrupvej og Lyshøjvej (det senere cementstøberi). Måske er det sket med Møllerups økonomiske mellemkomst. Smed Poulsen var i hvert fald stadigvæk ansat af Møllerup i den forstand, at hvis godset skulle have noget lavet, skulle andet arbejde vige. F.eks. måtte han hente fremmed hjælp fra smeden i Taastrup, når Møllerup mødte op med flere spand heste, der skulle skos. Så gik der en hel dag med det^{xx}. Poulsens søn, Jens Jørgen Poulsen, havde i øvrigt også autoværksted ved smedjen og fortsatte med det efter faderens død i 1946. Smedjen blev derefter flyttet ned på Møllerup, og Johs. Nielsen købte den gamle smedje til cementstøberi.

Men tilbage til bysmedjen på Stenbjergvej. Her ansatte bymændene Eske Bødker Sørensen som smed. Eske fik fra 1929 hjælp fra sin bror Johs. Bødker Sørensen, som blev gift med Anna i 1930 eller 1931, hvorefter Johs. overtog smedjen alene. Med ham havde man fået fat i en stabil mand, der blev ved til han døde i 1960'erne. Efter Johs. Bødker Sørensen blev Finn Møller Hansen ny bysmed. Han kunne dog ikke få smedjen til at gå rundt, så en af hans svende Jens Pedersen (gift med Linda) overtog smedjen. Han blev Kejlstrups sidste bysmed.

Smedjen blev derefter solgt af bymændene til beboelse - det var blevet klart, at der ikke var arbejde nok til en smed i Kejlstrup. Det var omkring 1982. Der blev en lille "klat" penge til hver af de 12 gårde, og siden har den gamle smedje kun været benyttet til beboelse. Den bebos i dag af J. Josiassen^{xxi}.

Vi kan konstatere, at 1800-tallets sidste halvdel blev en fremgangstid for landsbyen Kejlstrup. Der var nu både handlende og håndværkere i byen, og man havde fået sin egen skole.

Men den allervigtigste oplevelse for byens indbyggere i perioden var nok af mere åndelig art: nemlig den indre missionske vækkelse, der kom til byen med pastor Busch i 1888.

Vækkelsen har også afsat sig et synligt minde, nemlig missionshuset på Stenbjergvej nr. 13.

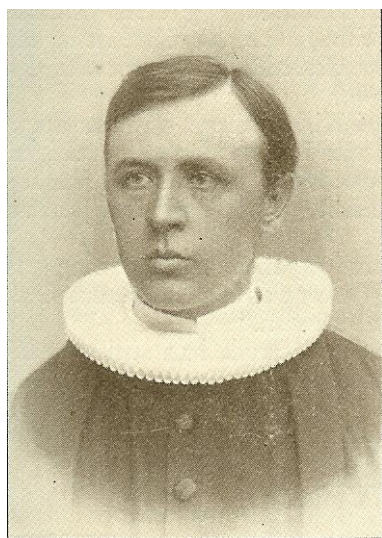
Indre Mission i Kejlstrup og missionshuset, Stenbjergvej 13 (matr. 1 b)

Det var ikke store tanker, præsterne i Feldballe sogn havde om deres sognebørns oplysningsniveau i 1850'erne og 1860'erne. Det ved vi fra den såkaldte "Liber Daticus", hvori præsterne skulle opføre oplysninger om tilstanden i deres sogn, såvel hvad angår det materielle som det åndelige.

Her er pastor Chr. Carl Ludvig Hansens beskrivelse af sine sognebørn, som han oplevede dem midt i sidste århundrede:

"Oplysningen står på et temmelig lavt trin. Få finder fornøjelse i at læse - ikke engang aviser - som som en følge heraf er de temmelig uvidende. De kommer sjældent i kirken, vist nok som en følge af, at de ikke kan følge et ordentligt foredrag, og derfor ikke kan forstå en prædiken, hvorved interessen tabes. De er ligegyldige over for højere interesser, fordi de ikke forstår deres betydning... på samme tid er de ikke synderligt nidkære i at lade børnene søge skolen. De holder dem ofte derfra uden synderlig påtrængende grund..."

Den sikkert velmenende præst følger håbefuldt til: "Dog vil dette med Herrens hjælp vel efterhånden blive anderledes, når en forbedret skoleundervisning og lærernes forenede bestræbelser vedbliver at virke til Guds riges fremme".

I hvor høj grad denne beskrivelse er gået på præstens nærmeste omgivelser i Feldballe og i hvor høj grad sognebørnene i Kejlstrup er indbefattet, ved vi ikke. Men i beskrivelsen gøres ingen forskel, så lad os antage, at Kejlstrup er indbefattet. Pastor Buschs senere beskrivelse tyder endog på, at forholdene var allerværst i netop Kejlstrup.

Det var disse mennesker, pastor Busch blev kaldet til præst for i 1888. Han virkede i sognet i fire år, men det blev fire år, der totalt ændrede det åndelige liv i sognet.

Pastor Busch var en af de indre missionske prædikanter, som missionens modstandere kaldte

"helvedesprædikanter". Der er så meget om snakken, som at det er en kendsgerning, at en af disse præsters foretrukne metoder var at udmale for sognebørnene al Helvedes gru og rædsel, så det nok kunne afskrække dem fra at risikere at havne der. På lignende måde blev herligheden i Himmerige beskrevet, så forskellen var indlysende for enhver.

Feldballe kirke fyldtes til sidste plads under den nye præst, og snart begyndte vækkelsen at gøre sig gældende i sognet. Allerede to år efter Buschs ankomst til sognet kunne det første missionshus opføres - og det skete i Kejlstrup.

Pastor Busch var selv forundret over, at det blev netop i Kejlstrup, huset skulle rejse sig. I bogen om Busch^{xxii} omtales sagen således:

"Busch havde fået Niels Molbo til at skænke byggepladsen. Kort før Busch rejste fra Feldballe, samledes han med vennerne for at få alt det tegnede indbetalt, så missionshuset kunne tilskødes Indre Mission.

"Niels Molbo skal vi være lidt gode ved", sagde Busch, "han har jo skænket byggepladsen".

"Nej se, skal jeg have en godtgørelse?" faldt Niels ind.

"Ja, det er da vist, men det bliver nyli' først i Guds himmel", lo præsten.

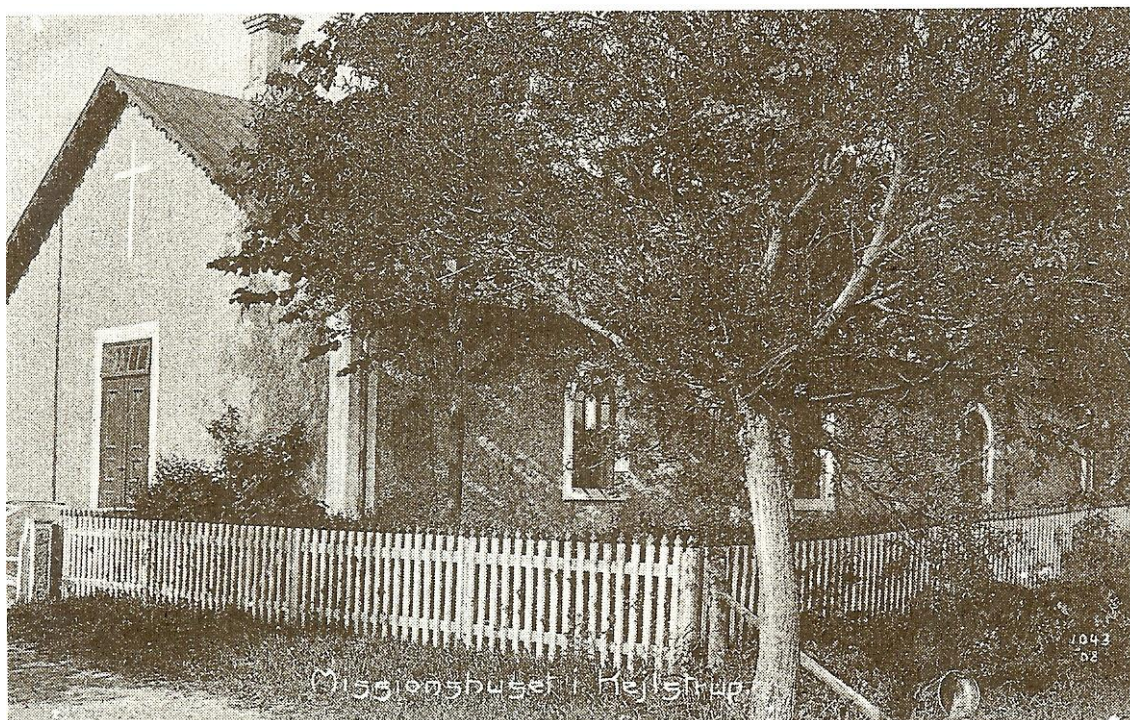
Da grundstenen blev nedlagt til missionshuset, udtalte Busch sin store glæde over, at det just var her, at det første missionshus i sognene blev bygget. "Da jeg første gang var i Kejlstrup, sukkede jeg for mig selv: er det muligt, Herre, at du kan opvække dig et folk på dette sted? Og så blev dette sted alligevel det første..."

Indvielsen af missionshuset blev foretaget af selveste Indre Missions "høvding" Vilhelm Beck den 23. september 1890.

Derefter fik vækkelsen naturligvis bedre vilkår i Kejlstrup. I bogen om Busch fortælles det, at de vakte havde for vane at samles om aftenene om søndagen for at læse en prædiken af Beck eller Moe. Præsten kom til stede i den sidste del af mødet og talte, og derefter sang man nogle sange fra "Harboøre-sangbogen", "den sorte bog" og "Hjemlandstoner".

Det fortælles videre, at det første hjem i Kejlstrup, der åbnede sig for de vakte, var Ole Knudsen (Rudolf Knudsens bedstefar), men snart var en række hjem åbne efter møderne i missionshuset:

"Det var festlige stunder, når man sådan samledes efter mødet. Klokken blev mange, inden man skiltes, og så kom de frem, alle de mange oplevelser, de havde haft, alle de store bønnehørelser, de havde oplevet. Og bestandig kom der flere mennesker til, der lod sig frelse.

Kejlstrup missionshus ca. 1910. Egnsarkivet.

Der var et livligt samkvem mellem vennerne fra de forskellige steder i sognene, skønt afstanden var stor mellem Feldballe og Nødager og endnu større mellem Nødager og Kejlstrup, en halvanden mil, men hvad regnede man med afstande, man havde ikke biler, næppe nok cykler, men vejen gik så hurtigt og så let, man manglede aldrig følgeskab, heller aldrig samtalestof^{xxiii}."

Anden pinsedag 1893 prædikede Busch for sidste gang i Feldballe kirke. Han var kaldet til præst i Bøvling-Flynder.

Men i den første tid blev hans hustru og børnene boende i Feldballe præstegård, og Busch kom ofte på besøg i sit gamle sogn. De vakte var naturligvis fortvivlede over at have mistet deres præst, men han svarede igen ved at opfordre dem til arbejde for Guds rige i stedet for at miste modet. Hans opfordring blev imødekommet, og den voldsomste vækkelse, der var set på egnen, brød ud, især blandt Buschs gamle konfirmander, i forbindelse med Buschs afsked med sognet i september 1893, da han var i Feldballe for at hente hustruen og børnene hjem til Bøvling præstegård.

I bogen om Busch^{xxiv} fortælles det:

"Der gik de vildeste rygter om, hvordan det gik til under vækkelsen. En i øvrigt velsindet nabopræst nævnede det en søndag på sin prædikestol og advarede mod det usunde røre, der var kommet frem ovre i Feldballe.

Man indbød ham til selv at komme over og se. Han var så til stede en aften i Kejlstrup missionshus, hvor forpagter Heilmann og Mols-præsterne aflagde vidnesbyrd. Rundt om i salen så man efter mødet de unge stå i småklynger, nogle græd, andre sang. Den kritiske præst blev dybt grebet ved det, han hørte og så...

Særlig i julen og i den derefter følgende bededag skete der store ting.

Der var under vækkelsestiden næsten møde i Kejlstrup hver aften. Når der ingen fremmed taler var, blev der læst en prædiken, men selv da kunne der samles mange mennesker. Når prædiken var læst, vekslede det med bøn og sang, og "Herren føjede daglig nogle til".

Vækkelsen spredte sig rundt om til de omliggende sogne. De, der var blevet troende, "kunne ikke lade være at tale om det, som de havde hørt og set".

I bogen om forpagter Heilmann^{xxv} gøres der status over vækkelsen i Kejlstrup på denne måde:

"Kun fem år var pastor Busch sognepræst der. Guds ord i hans alvorlige forkyndelse virkede helt uimodståeligt på dem, der boede i dette så åndligt vanskøttede og forsømte sogn. Mørket flygtede derfra med sine tunge skygger, glæde og fred fyldte hjem og hjerter. Nu var det sang og bøn og tak, der lød, hvor før råhed, forbandelse og råb havde hjemme. Har der været nogen landsby, der har oplevet lysets komme... så var det den lille østjyske landsby Kejlstrup^{xxvi}."

Hvad der kom først, vækkelsen i Feldballe sogn eller på Mols, det er svært at sige. Men en kendsgerning er det, at der samtidig var en vækkelsesbølge i gang på Mols. Vækkelsen her førte til en del avisomtale landet over, og det ikke særlig missionsvenlige Højskolebladet omtalte vækkelsen i lidet smigrende vendinger:

Pastor Busch som ældre

"I foråret (1894) kulminerede missionsbølgen på Mols. Den fremtrådte med en voldsomhed, man næppe har kendt magen til noget andet sted i landet. Ved de

overmåde talrige vækkelsesmøder, hvor forkyndelsen skete med indtrængende nidkærhed, hændte det flere gange, at en eller flere i forsamlingen "omvendte" sig under råb og krampeagtig hulken^{xxvii}".

Det berettes videre i artiklen i Højskolebladet, at "en ellers fornuftig husmandskone" var blevet sindssyg under vækkelsen og døde på sindssygeanstalten i Århus.

Om det er gået så hårdt til i Kejlstrup skal være usagt. Men at vækkelsen har revet den største del af befolkningen med sig er der ingen tvivl om. Ledende i bevægelsen var forpagter Heilmann fra Møllerup, der mere og mere tegnede sig som de vakes leder, efter at Busch var væk. Ved hans side stod både greveparret og komtesserne (grevedøtrene) på Møllerup og gårdmændene i Kejlstrup.

I det samme år, 1894, blev det grundtvigianske "Højskolen Djursland" grundlagt i Rønne. Ved denne højskoles indvielse 4. november 1894 blev det direkte sagt, at højskolen blev grundlagt som et svar mod "den yderligtgående Indre Mission".

Det fik kredsen omkring forpagter Heilmann til at overveje som modtræk at grundlægge en indre missionsk højskole. Det lykkedes dog ikke at finde en forstander, og planerne blev opgivet i første omgang.

Men chancen kom igen, for den grundtvigianske højskole kuldsejlede allerede efter halvandet års virke. Derefter stod højskolebygningerne i Rønne tomme og højskolen var sat til salg.

Det kunne nok sætte tankerne i sving hos de vakte på egnen. Med forpagter Heilmann som den ledende kraft lykkedes det nu at finde frem til en mand, der var parat til at påtage sig ledelsen af en indre missionsk højskole i Rønne. Julen 1896 var han på besøg hos forpagteren på Møllerup og holdt møde med de vakte i Kejlstrup missionshus. Hans navn var Kristen Herskind.

Herskind viste sig at falde godt i hak med de vakte på egnen. Disse lejede derefter de tomme højskolebygninger for en fem-årig periode, og dermed kunne "De helliges Højskole på Djursland og Mols" indvis 3. november 1897.

Ved indvielsen var forpagter Heilmann flyttet fra egnen. Foråret 1897 overtog han Kalbygaard ved Laven. De vakte i Kejlstrup stod igen uden leder. Men på dette tidspunkt synes fremdriften også at være gået af vækkelsen - nu levede den videre mere i det stille.

Efter vækkelsesbølgen blev Kejlstrup aldrig den samme.

Det er givet, at megen drikfældighed og kortspil om hele gårde er ophørt. Det er også givet, at vækkelsen derved har bragt stabilitet og velstand til huse mange steder, hvor det kunne knibe før.

En anden virkning har været, at "høj og lav" i samfundet blev bragt sammen under vækkelsen. Blandt de vakte var det klart nok, at lederne skulle findes blandt de ledende lag i samfundet, typisk gårdmændene, men der var også andre, der kunne gøre sig gældende ved ekstra ihærdighed i mission og vidnesbyrd. Principielt kendte man ikke forskel på høj og lav blandt de vakte, alle var "lige for Herren". Og det var ikke helt tomme ord: i Kejlstrup holdt komtesserne på Møllerup søndagsskole for børnene, og greveparret kunne af og til ses i missionshuset.

Der har ganske givet været en tendens hos de vakte til at trække forskellen på "før" og "nu" ekstra stærkt op, når de efter vækkelsen skulle fortælle om, hvad der var sket og hvilken betydning det havde fået. Bøgerne om Busch og Heilmann, der er nogle af vore hovedkilder til vækkelsen, er skrevet af de vakte til de vakte, for at styrke hinanden i troen, og de indeholder en god del selvforherligelse og "heltedyrkelse".

Men selv missionens modstandere måtte anerkende Buschs indsats. En af dem, den grundtvigianske lærer i Feldballe, Kr. Holm, der også fungerede som degn og kirkesanger under Busch og nødvendigvis måtte have et tæt samarbejde med ham, skriver i sine erindringer^{xxviii} 40 år senere:

"Den dag i dag og langt ud i fremtiden vil hans gerning kendes i disse egne. Ingen, der hørte ham til stadighed, kunne undgå at blive påvirket. Den vækkelse, jeg blev vidne til ved pastor Busch, står som den største og mærkeligste oplevelse i mit lange liv".

Efter Busch satte den indre missionske vækkelse sig spor på mange måder. Her skal nævnes to: oprettelsen af et særligt søndagshvilende mejeri i Skaarup og et livskraftigt missionsk liv omkring missionshuset med KFUM- og K, søndagsskolevirksomhed og meget mere.

Det søndagshvilende mejeri i Skaarup oprettedes i 1902, da de missionske bønder i Grønfeld Andelsmejeri nægtede at blive ved med at levere mælk om søndagen og derfor brød ud og oprettede deres eget andelsmejeri^{xxix}. Dette kom til at ligge lige på den anden side af den bæk, der danner skel mellem Grønfeld og Skaarup, og samtidig mellem Agri-Egens og Feldballe sogne.

Beliggenheden er udtryk for, at det ikke mindst var de indre missionske bønder i Skaarup og Kejlstrup, der blev leverandører til det nye mejeri. Så godt som hele Kejlstrup blev leverandører til Skaarup mejeri.

Efterhånden som vækkelsen klingede af i 1940'erne og 50'erne, kunne mange dog indse det upraktiske i, at mælkevognene fra ikke mindre end tre mejerier kørte rundt mellem hinanden i området fra Feldballe til Grønfeld, nemlig det gamle andelsmejeri i Grønfeld, det missionske andelsmejeri i Skaarup, samt det privatejede Bjødstrup mejeri. Det blev mere og mere almindeligt at vælge det mejeri, hvis rute man lå mest praktisk for, eller som man fik den bedste pris fra. Efterhånden begyndte leverandørerne til Skaarup andelsmejeri også at forlange at få lov at levere mælk om søndagen. Til dette måtte formanden for mejeriet logisk nok svare: hvis vi begynder at modtage mælk om søndagen, så er grundlaget for mejeriet væk. Formand fra 1927 var i øvrigt gårdejer Niels Peder Nielsen, Clemensgården i Kejlstrup.

1952 blev Skaarup andelsmejeri endeligt nedlagt. På dette tidspunkt var der 50 leverandører tilbage.

Vækkelsen gjorde også søndagsskole-virksomhed til en naturlig ting for praktisk taget alle børn i Kejlstrup, også dem, der ikke direkte hørte til Indre Mission.

Til livet i missionshuset hørte foruden møderne, herunder den årlige bedeuge, også juletræsfester og andre højtidsfester.

Der blev også en aktiv KFUK-afdeling i Kejlstrup. Om den fortæller Musse Moesmand^{xxx}:

Kejlstrup missionshus ca. 1950. Egnsarkivet.

Hver anden uge havde vi pigemøde, og hver anden uge symøde. Vi syede til bazar. Der blev holdt bazar hvert eller hvert andet år, hvor vores ting blev solgt til fordel for missionen. Vi hæklede for eks. hver vores firkant til et stort tæppe.

Dagmar Knudsen holdt syskole for de store piger i skolen om eftermiddagen (der var jo ikke håndgerning i skolen), og så var der symøde i KFUK om aftenen. Pigerne på Justegården var meget aktive i KFUK."

Livet i missionshuset ophørte i løbet af 1960'erne. Protokollen er ført sidste gang i 1963. Endnu i dette årti har huset dog fungeret på lavt blus, især ved de årlige juletræsfester. Omkring 1990 kunne Rudolf Knudsen, der var formand, regne med støtte fra 10-12 af de gamle familier i byen, når der skulle samles ind til huset^{xxxi}. For to år siden måtte man dog opgive huset. Det blev solgt til lager for opbevaring af spillemaskiner...

"Kokkehuset"

Før vi forlader 1800-tallet skal vi lige en afstikker til "Kokkehuset", der er en gammel landarbejderbolig (eller skovfogedhus) på vejen mellem Kejlstrup og Møllerup. Det gulkalkede bindingsværkshus ligger i dag idyllisk op til vejen med Møllerup-skovene i ryggen (derfor talte nogle om "Kokkeskoven").

Årsagen til navnet kan være, at familien Koch, der nu bor i Århus, stammer herfra. Tre Koch-brødre fik store firmaer i Århus: Peter Koch i manufaktur, Marinus Koch som grosserer, Frederik Koch som guld- og sølvsmed.

Senere blev huset kendt som familien Kanzigs bolig. De var polakker, og der var mange børn i huset. "Jeg tror, de var fem-seks børn", siger Ole Laursen. "En af sønnerne var mekaniker hos smed Jens Jørgen Poulsen, og en af døtrene blev nonne".

Hjemmeslagteren Kristine Mogensens forældre har også boet der, da de arbejdede på Møllerup^{xxxii}.

NOTER:

- i..... Karl Nielsen, 15. juli 1998, er ikke i tvivl om dette.
- ii..... Folk og Liv på Røndeegnen 9 side 82.
- iii..... Folk og liv 9 side 83.
- iv..... Mostrups vejviser
- v..... Se f.eks. historien bag bageriet i Thorsager i Folk og liv på Røndeegnen bind 9 side 69 ff.
- vi..... Ellen og Dorteia Svendsen konkurrerede som kogekoner. De var knagende dygtige begge to, fortæller Ole Laursen juli 1998.
- vii..... Ole Laursen fortæller også, at Jens havde et stift ben, og at børnene derfor var lidt bange for ham. Hans mælkevogn og en anden holdt altid ind til købmanden og gjorde et længere holdt der.
- viii..... Johs. Nielsen
- ix..... Johs. Nielsen
- x..... Stig Tang Petersen: Feldballe skoles historie - brudstykker af en landsbyskoles dagbog, 1995, side 40-41.
- xi..... Stig Tang Petersen op. cit. side 42.
- xii..... Stig Tang Petersen s. 45, skolebillede fra 1932 i Dagbladet Djursland (lånt af Jette Nielsen, Kejlstrup) viser 35 elever.
- xiii..... Stig Tang Petersen side 41.
- xiv..... Stig Tang Petersen side 47.
- xv. Mostrups vejviser 2001: ejere nu K. Steen og N. Søborg
- xvi..... Johs. Nielsen.
- xvii..... Mostrups vejviser.
- xviii..... Grethe og Johs. Nielsen 3. juli 1998
- xix..... Karl Nielsen.
- xx..... Folk og liv på Røndeegnen 5, side 79-80.
- xxi..... Mostrups vejviser.
- xxii..... H. I. F. C. Matthiesen: En sognepræst. Nogle træk af præsten A. Buschs liv og virke. Lohse 1931, side 180-181.
- xxiii..... En sognepræst op. cit. s. 181.
- xxiv..... side 188
- xxv..... Rudolf Heilmann, samlet og udgivet af F. Pallesen, Lohse 1944.
- xxvi..... side 30
- xxvii..... Højskolebladet juni 1894
- xxviii..... Kr. Holm: En gammel degns oplevelser, Lohse 1928, side 19.
- xxix..... Folk og liv på Røndeegnen 4, side 27-30.
- xxx..... Samtale 1. august 1991.
- xxxi..... Folk og liv på Røndeegnen 9, side 99.
- xxxii..... Oplysninger fra Musse Moesmand 1991.